

O'ZBEK XALQ CHOLG'ULARI TASNIFI VA PEDAGOGIK AHAMIYATI.

Toshpulatova Yulduzxon Jurabek qizi

Denov Tadbirkorlik Pedagogika Instituti

Maktabgacha ta'lim kafedrası

Musiqiy ta'lim yo'nalishi

1-kurs talabasi

O'qituvchi: Avloqulov Dilovar Xayitboboyevich

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek xalq cholg'ularining tasnifi, ularning tarixiy rivoji, badiiy-ijrochilik imkoniyatlari hamda zamonaviy musiqa ta'limi jarayonidagi pedagogik ahamiyati tahlil qilingan. O'zbek xalq cholg'ulari qadimiy madaniyat qatlamlarini o'zida mujassam etgani, yosh avlodda estetik did, milliy o'zlik va ma'naviy qadriyatlarni shakllantirishdagi o'zni ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, umumta'lim maktablari, bolalar musiqa va san'at maktablari, oliy ta'lim muassasalarida xalq cholg'ularidan foydalanishning samarali metodlari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: *O'zbek xalq cholg'ulari, tasnif, musiqa ta'limi, pedagogika, milliy meros, ijrochilik.*

КЛАССИФИКАЦИЯ И ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ УЗБЕКСКИХ НАРОДНЫХ ИНСТРУМЕНТОВ.

Аннотация: В статье рассматривается классификация узбекских народных музыкальных инструментов, их историческое развитие, художественно-исполнительские особенности и педагогическая значимость в современном музыкальном образовании. Показана роль народных инструментов в формировании эстетического вкуса, национальной идентичности и духовных ценностей молодежи

Ключевые слова: *Узбекские народные инструменты, классификация, музыкальное образование, педагогика, национальное наследие, исполнение.*

CLASSIFICATION AND PEDAGOGICAL SIGNIFICANCE OF UZBEK FOLK INSTRUMENTS.

Abstract: *This article analyzes the classification of Uzbek folk musical instruments, their historical development, artistic-performance features, and pedagogical importance in modern music education. It highlights the role of folk instruments in shaping aesthetic taste, national identity, and cultural values among learners.*

Keywords: *Uzbek folk instruments, classification, music education, pedagogy, national heritage, performance.*

Kirish. O'zbek xalq cholg'ularining tarixi va shakllanish bosqichlari. O'zbek xalq cholg'ulari¹ uzoq asrlik tarixiy davrlar davomida shakllanib kelgan bo'lib, ular xalqning ma'naviy hayoti, urf-odatlar, marosimlari, estetik qarashlari va ijtimoiy tuzumlar o'zgarishining bevosita ifodasi hisoblanadi. O'zbekiston hududidagi musiqa madaniyati taraqqiyoti qadimgi turkiy, so'g'diy, xorazmiy, baqtriya madaniyatlari bilan uzviy bog'liq tarzda rivojlangan. Bu hududda qadimiy dehqonchilik, ovchilik, diniy e'tiqodlar, marosimiy urf-odatlar bilan bog'liq musiqiy amaliyotlar mavjud bo'lgan, ular vaqt o'tishi bilan shakl va mazmun jihatidan boyib, mustaqil cholg'uchilik madaniyatiga aylandi.

Sovet davri: cholg'ularning modernizatsiyasi. XX asrning 30–70-yillarida o'zbek xalq cholg'ulari professional sahna imkoniyatlariga moslashtirildi. Torlar yangilandi, diapazon kengaytirildi, timbr yaxshilandi, mikrofonlashtirish joriy qilindi. Kompozitorlar uchun xalq cholg'ulari orkestri yaratildi. Bu davrda yangi rubob, bass rubob, qo'shnayning zamonaviy variantlari, dutorning professional talqinlari ishlab chiqildi.

Mustaqillik davri: milliy merosni qayta tiklash. 1991-yildan so'ng O'zbekiston xalq cholg'ulari qayta tiklandi, unutilgan namunalar restavratsiya qilindi, dostonchilik, baxshichilik, maqom maktablari davlat qo'llab-quvvatloviga

ega bo'ldi. Xalq cholg'ulari bo'yicha xalqaro festivallar tashkil etildi. Yosh ijrochilar uchun maxsus maktablar, kollejlari va oliy dargohlar ochildi.

O'zbek xalq cholg'ularining turlari va organologik tavsifi. O'zbek xalq cholg'ulari o'zining rang-barang tuzilishi, ijro texnikasi, tembr imkoniyatlari, tarixiy ildizlari bilan boshqa Sharq xalqlari musiqa asboblariidan tubdan farq qiladi. Cholg'ularni ilmiy jihatdan o'rganish organologiya³ sohasi vazifasiga kiradi. Bu fan cholg'ularning kelib chiqishi, shakli, materiali, tovush chiqarish mexanizmi, ijro uslubi, funksional vazifalarini aniqlashga xizmat qiladi.

Xalq cholg'ularining tasnifi bir necha mezonlarga asoslanadi: Tovush chiqarish mexanizmi; torlar soni va materiali; rezonator hajmi; ijro texnikasi; funksional vazifasi (marosimiy, tantanaviy, lirik, ansambl, yakkaxon va boshqalar).

Bu mezonlarga ko'ra o'zbek xalq cholg'ulari torli-chertma, kamonli torli, puflama, zarbli guruhlariga bo'linadi. Har bir guruhning o'ziga xos shakli, tembri, tovush hosil qilish prinsipi mavjud bo'lib, ular o'zbek xalqining musiqiy tafakkuri² bilan bog'liq holda boy tarixiy jarayonda shakllangan.

O'zbek xalq cholg'ularining ta'lim-tarbiya jarayonidagi ahamiyati nihoyatda katta bo'lib, ular nafaqat musiqiy ma'lumot beruvchi vosita, balki yosh avlodning ma'naviy dunyosini shakllantiruvchi kuchli pedagogik omildir. Cholg'ular orqali yoshlar o'z milliy o'zlik¹⁰ni angelaydi, madaniy merosga hurmat ruhida voyaga yetadi, estetik didi, badiiy tafakkuri² boyiydi. Xalq cholg'ularida ijro qilish jarayoni bolalarning psixologik rivojlanishida, xotira, tafakkur, e'tibor, ritmik sezgi, koordinatsiya kabi jihatlarida muhim rol o'ynaydi.

O'zbek xalq cholg'ulari tarixiy taraqqiyotning barcha bosqichlarida milliy musiqa madaniyatining eng muhim bo'g'ini bo'lib kelgan. Mustaqillikdan so'ng bu cholg'ularning san'at sahnasidagi mavqei keskin oshdi, ularni qayta tiklash, rivojlantirish, zamonaviy talqinlarda qo'llash bo'yicha keng qamrovli islohotlar amalga oshirildi. Bugungi kunda xalq cholg'ulari O'zbekistonning nafaqat folklor san'atida, balki zamonaviy estrada, teatr, kino, simfonik musiqa, hatto elektron

musiqa janrlarida ham faol qo'llanilmoqda. Ularning global miqyosda tanilishi ham jadallashgan.

Xalq cholg'ularining zamonaviy sahnadagi talqinlari. Yangi davrda o'zbek cholg'ulari an'anaviy shakl qobig'ida qolib ketmadi, balki zamonaviy talqinlar bilan boyidi. Dutor⁴, tanbur, nay⁵, g'ijjak⁷, doira⁶ kabi cholg'ular professional sahna orkestrlarida, zamonaviy ansambllarda, simfonik va kamera orkestrlarida keng qo'llanilmoqda. Masalan, dator uchun yaratilayotgan yangi kompozitsiyalar nafaqat xalq kuylariga, balki jahon musiqa tizimiga moslashtirilgan murakkab ijro variantlarini ham o'z ichiga oladi.

Zamonaviy sahnalarda dutorning elektr varianti yaratilgan bo'lib, u kuchaytirgich orqali ijro qilinadi va tembr rang-barangligini oshiradi. Nayning ham mikrofonlashtirilgan variantlari sahna talablariga mos tarzda qayta ishlanmoqda, bu esa uning past tembrli, mayin ovozini katta konsert zallarida ham eshitish imkonini beradi.

Xalq cholg'ularining zamonaviy san'atdagi o'rni bugungi kunda nihoyatda kengaygan. Ular folklor sahnasidan boshlab simfonik orkestrlar, zamonaviy estrada, kino san'ati, raqamli musiqagacha bo'lgan keng hududda faol qo'llanilmoqda. Cholg'ularning badiiy imkoniyatlari tobora boyib, yangi ijro maktablari, yangi kompozitsiyalar, yangi texnologiyalar paydo bo'lmoqda. Bu jarayon milliy musiqa merosining davomiyligini ta'minlaydi, o'zbek xalqi musiqiy madaniyatini jahon miqyosida namoyish etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Fitrat A. O'zbek klassik musiqasi va uning tarixi. — Toshkent: Fan, 1993.
2. Rajabov I. O'zbek xalq musiqasi tarixi. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1980.
3. Matyoqubov O. Maqomot. — Toshkent: "Sharq", 2004.
4. Abdullaev F. O'zbek xalq cholg'ulari: tuzilishi va ijrochiligi. — Toshkent: San'at, 2015.
5. Sagdullayev R. Musiqashunoslik asoslari. — Toshkent: Universitet, 2010.

6. Qodirov E. O'zbek musiqiy merosi va maqom san'ati. — Buxoro: Buxoro nashriyoti, 2018.
7. Hasanov Z. O'zbek xalq cholg'ularining takomillashuvi. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.
8. Mirzaev T. Baxshichilik san'ati va doston ijrochiligi tarixi. — Toshkent: Fan, 1990.
9. Saidov S. Musiqiy tarbiya nazariyasi. — Toshkent: O'qituvchi, 2012.
10. Karimov O. Xalq musiqa ijodiyoti va folklor asoslari. — Samarqand: SamDU nashriyoti, 2020.
11. Brown, H. *The Music of Central Asia*. — London: Routledge, 2017.
12. Levin, T., S. Sadofarid. *Maqom Traditions of Central Asia*. — New York: Smithsonian Institute Press, 2002.
13. Lomax A. *World Instrument Encyclopedia*. — Oxford: Oxford University Press, 2014.
14. UNESCO. *Intangible Cultural Heritage: Central Asian Music*. — Paris, 2013.
15. Yusupov D. O'zbek milliy cholg'ularining akustik xususiyatlari. — Toshkent: Fan, 2009.
16. Vambéry A. O'rta Osiyo xalqlarining musiqiy an'analari. — Budapesht, 1904.
17. O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi vazirligi. Musiqa fani o'qitish metodikasi. — Toshkent: 2021.
18. Mushel A. Ustozi zamon kompozitorlari kuylarida o'zbek folklori. — Toshkent: San'at, 1975.
19. Burnashev S. Markaziy Osiyo musiqiy madaniyatlari tasnifi. — Moskva: Nauka, 1988.
20. Rashidova Z. O'zbek xalq cholg'ularida ijro uslubi. — Toshkent: Kompozitor, 2014.